

Psykokulttuurin kritiikki

Petteri Pietikäinen

Mikä on saanut jurot suomalaiset puhumaan tunteistaan, kasvamaan sisäisesti ja etsimään aitoa persoonallisuuttaan? Psykokulttuuri, vastaa Janne Kivivuori. Hän on kirjoittanut aiheesta 1990-luvulla kolme ulkoisesti ohutta mutta "sisäisesti" painavaa kirjaa: *Psykokulttuuri* (1992), *Psykopolitiikka* (1996) ja *Psykokirkko* (1999). Hänen trilogiansa on kansainvälisestikin jos ei ainutlaatuinen niin ainakin harvinainen tutkimus. Psykokulttuuria ehkä ensimmäisenä käsitelleen Philip Rieffin klassikkoteoksen *The Triumph of the Therapeutic* (1966) erottaa Kivivuoren trilogiasta eräs ratkaiseva piirre: sosiologi Rieff on Freudin lumoissa, sosiologi Kivivuori ei. Psykoanalyysin kritiikki on itse asiassa eräs Kivivuoren keskeisistä teemoista, olkoonkin että kritiikki on useimmiten epäsuoraa.

Mistä on kyse psykokulttuurissa? Mitkä tekijät ovat johtaneet terapeutis-normatiivisen psykokieleen leväimiseen kaikkialle läntiseen maailmaan, Suomi mukaan lukien? Tähän kysymykseen Kivivuori hakee vastauksia psykotrilogiassaan. Tarkastelen ensiksi trilogian kunkin osan pääteemaa ja siirryn sen jälkeen puhumaan psykokulttuurin perusolettamuksista.

Psykokulttuuri

Aluksi lyhyt huomautus Kivivuoren tyylistä: hän kirjoittaa ihailtavan selkeästi ja analyttisesti, mitä suomalaisessa akateemisessa yhteisössä voi pitää arvona sinänsä. Hän seuraa Royal Societyn jäsenilleen aikomaan antamaa ohjetta kirjoittaa tieteestä "primitiivisen puhtaasti ja luonnollisesti".

Trilogian ensimmäisen osan alussa Kivivuori viittaa amerikkalaisten tv-polisisarjojen sankareihin, noihin paradoksaalsiin kovanaamoihin jotka erittelevät omaa tunnemaailmaansa: "Näemme luunkovan Sonny Crockettin päihittävän yhdessä otoksessa rikolliset - freeze! - ja heti seuraavassa hän jo keskustele syvällisesti ihmissuhteongelmistaan muiden Miami Vice -poliisien kanssa" (s. 7). Samanlaisia itsereflektioivia poliisihahmoja ei löydy saksalaisista tv-sarjoista. Miksei komisario Derrick eritele tunteitaan? Siksi, vastaa Kivivuori, että Yhdysvalloissa sisäisyyttä korostava psykokulttuuri on edennyt pidemmälle kuin Euroopassa. Seuraavaksi hän määrittelee termin:

Psykokulttuurilla tai arjen psykologisoitumisella viitataan siihen, että ihmiset - siis tavalliset maallikot - alkavat puhua elämästään ja tulkita tapahtumia ympärillään omaksumalla ja hyödyntämällä ... käsitteitä, joita psykologinen ajatteluperinne on kehittänyt ... psykokulttuurissa on kyse edifioivan psykologian sanastojen valumisesta arjen havaintoa ehdollistavaksi käsitelinsiksi (ss. 8, 111).

Kivivuoren mukaan alunperin (syvyys)psykologien (ja filosofien) kehittämä ja käyttämä sanasto valuu arkikieleen ja vaikuttaa ihmisten tapaan kuvata sisäistä maailmaansa, ihmissuhteitaan ja niitä oletettuja psykologisia ongelmia joihin voi edifioivan eli mieltäylentävän psykosanaston avulla löytää ratkaisun.

Enpiirisenä aineistona Kivivuori käyttää 1980-luvun lopun kahta radion ohjelmasarjaa, Purtsi Purhosen kriisipalvelua ja Seija Walliuksen toimittamaa "Intiimiä". Tämän aineiston ja oivaltavasti valikoidun tutkimuskirjallisuuden avulla Kivivuori analysoi psykokulttuurisen puheen ominaispiirteitä soveltaen Lévi-Straussin myytin rakenneanalyysia. Hän käyttääkin termiä "psykomyytti" viittaamaan psykokulttuurisessa puheessa toistuviin osiin, joita ovat luonto, kulttuuri, ahdistus, sovitus ja jälleen-luonto. Vastakkain ovat siis hyvä (sisäinen) luonto ja paha (ulkokohtainen) kulttuuri, joka korruptoi luontoa ja aiheuttaa pahoinvointia (neurooseja, epäautenttisuutta, vieraantuneisuutta). Pelastus löytyy kulttuurin patogeenisten rakenteiden ylittämisestä eli oman hyvän luonnon jälleenlöytymisestä.

Niin kuin Kivivuori esittää, ensin on *Paradise Lost*, sitten on *Paradise Regained*. Mutta miten voimme löytää yhteyden omaan sisäiseen luontoomme? Psykokulttuurinen vastaus on: olemalla avoimia ja välittömiä, antamalla tunteillemme tilaa, herkistymällä omien mielentilojemme alkuvoimaisiin taustatekijöihin. Avoimuus, herkkyys ja

välttömyys ovat kuitenkin hankalasti ilmaistavia, koska ne viittaavat sellaiseen todellisuuden sfääriin jota ahdistava kulttuurimme tukahduttaa. Tarvitsemme siis symboleja ilmaisemaan kätkeytyä luontoa, tuota Korkeampaa Todellisuutta. Mistä nuo symbolit sitten löytyvät? Psykosanastosta, vastaa Kivivuori, ja erityisesti dynaamisesta psykologiasta, joka tarjoaa symboliset avaimet oman ja muiden sielunelämän syväluotaamiseen ja terapioimiseen.

Käytännön apua ahdistavan kulttuurin aiheuttamalle persoonallisuuden hajanaisuudelle tarjoaa erinäisistä terapiapalveluista koostuva psykosektori. Vuonna 1988 asetetun psykoterapiakoulutustoimikunnan mukaan kahdeksalla prosentilla suomalaisista oli "välttämätön psykiatrisen hoidon tarve". Toisen tutkimuksen mukaan peräti 1,5 miljoonaa suomalaista olisi ollut hoidon tarpeessa (ss. 96-97). Jälkimmäinen huomio vetää jo vertoja psykiatri Wilhelm Reichin aikoinaan esittämälle väitteelle, jonka mukaan noin 90 % Saksan ja Itävallan naisista ja 70-80 % miehistä oli neurootikkoja! Psykosektorin ammatit pyrkivät siis luomaan tarpeen tarjoamilleen palveluille. Psykokulttuurin kuluttajat puolestaan löytyvät kaupunkilaisesta keskioluokasta, varsinkin nais- ja hoitovaltaisesta ryhmästä, jolla on koulutusta muttei valtaa tai asemaa. He ovat ehkä muita alttiimpia etsimään elämäänsä mieltä ja tarkoitusta edifioivasta psykologiasta.

Kirjansa lopussa Kivivuori huomauttaa, että tiedeyhteisön tuottamien sanastojen ja niiden maallikkovastaanoton väliseen suhteeseen tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota. Tämä on tärkeää erityisesti siksi, että arjen psykologisoituminen voi johtaa epäpoliittisuuteen, demokratiaa uhkaavaan kehitykseen. Äänestämisen, yhteisöllisen vaikuttamisen tai vaikkapa Amnesty Internationalin toimintaan osallistumisen sijasta moderni itsensä toteuttaja saattaa keskittyä omaan henkiseen kasvuunsa. Tämä voi johtaa julkisen ihmisen häviämiseen, arvioi Kivivuori, joka ei selvästikään pidä tällaisesta kehityksestä.

Psykopolitiikka

Trilogian toisen osan alaotsikkona on "Paljastava psykologia suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun perinteenä". Teos jatkaa lähes saumattomasti siitä mihin *Psykokulttuuri* oli päättynyt: psykokulttuurin yhteiskunnalliseen merkitykseen ja erityisesti julkisen ja yksityisen elämäntilanteen suhteeseen sekä arvojen tieteellistämiseen. Kivivuori määrittelee psykopolitiikan seuraavasti: "Psykopolitiikalla tarkoitetaan psykologisten käsitteiden tai ajattelumallien soveltamista julkisessa poliittisessa keskustelussa, kriittisissä ja mainonnassa... [se] tarkoittaa arvojen tai poliittisen julkisuuden palauttamista psykologian tason ilmiöihin" (ss. 8, 10). Psykopolitiikan keskeisenä tehtävänä on perustella tieteellisesti hyväksi ja oikeiksi todetut arvot "liittämällä kyseisten arvojen tukeminen eheän tai 'aidon' minuuden kriteereihin" (9-10). Esimerkeinä hän mainitsee amerikkalaisperäisen ns. humanistisen psykologian (Maslow, Rogers) ja freudo-marxilaisen ideologian (Marcuse, Reich, Fromm) vaikutuksen 1960-luvun poliittiseen opiskelijaliikkeeseen.

"Paljastava psykologian" avulla pyritään osoittamaan "erilaiset tavat ja sosiaaliset normit 'peitteiksi', 'naamioksi', 'rationalisaatioiksi' tai 'defensseiksi', jotka peittävät ja kätkevät alleen yksilöiden todellisen motivaation. Kyse ei ole siitä, että ihmisiä paljastettaisiin valehtelijoiksi tai viekastelijoiksi, vaan siitä, että heidän sanotaan olevan tietämättömiä 'todellisista motivaatioistaan'" (s.10). Nämä todelliset motivaatiot aiheutuvat usein "vieraantuneisuudesta", "neuroottisuudesta" tai "väärästä tietoisuudesta". Paljastavan psykologian menetelmää eivät käytä niinkään poliitikot kuin "itsenäiset" intellektuellit, jotka haluavat antaa tieteellisen selityksen sille, miksi jotkut ovat eri mieltä tai tukevat erilaisia ihanteita kuin he itse. Paljastavan psykologian edustaja ei paljasta omia vaan (lähinnä) vastustajien motivaatioita, jotka useimmiten nähdään patologisina oireina.

Toisten ihmisten tosia motivaatioita kaiveleva paljastava psykologia (eli Nietzschen lanseeraama *entlarvende Psychologie*) perustuu pitkälti ns. kognitiiviseen arvoteoriaan. Tämän teorian mukaan hyvät ja todet arvot ovat objektiivisesti tiedettävissä tai löydettävissä. Arvot eivät siis palaudu kontingentteihin valintoihin vaan ne ovat "läsnä" todellisuudessa. Kognitiivinen arvoteoria on itse vahvasti läsnä erityisesti dynaamisen psykologian arvomaailmassa, jossa vastustajien argumentit tyhjennetään selitysvaivastaan viittaamalla näiden argumenttien taustalla vaikuttavaan psykopatologiaan. Yksinkertaistettuna: jos esität väitteen vaikkapa psykoanalyyttistä vastaan, voi psykoanalytikko "nihiloida" eli mitätöidä väitteesi selittämällä sen taustalla vaikuttavat (psykoanalyysin tarjoamalle syvälle itsetuntemukselle kielteiset) motiivit. Kuten Kivivuori huomautti jo *Psykokulttuurissa*, nihilaatio on suljettu uskomusjärjestelmä, joka "panssaroidaan analysoimalla kriitikon motivaatioita järjestelmän omien käsitteiden avulla" (s.110). Uskonnot yhtäällä ja marxilaisuuden ja psykoanalyysin kaltaiset ideologiat toisaalla käyttävät nihilaatiota

torjumaan kritiikin jo kättelyssä.

Psykokulttuurissa Kivivuoren historiallinen analyysi oli vielä luonnoksenomainen, mutta *Psykopolitiikassa* hän kuvaa seikkaperäisemmin suomalaista paljastavan psykologian perinnettä. Hän lähtee liikkeelle vuoden 1918 kansalaissodasta ja ennen kaikkea "siitä kansallisesta tulkinnasta, jolla voitanut osapuoli otti tilanteen käsitteellisesti haltuunsa sodan päätyttyä" (s. 13). Hän löytää suomalaiskansallisen psykopolitiikan juuret jo 1800-luvun hegeliläisestä aateperinnöstä. Hegeliläisyys korosti valtion asemaa sekä historian kulkua ohjaavaa "järjen viekkautta", joka toimii yksilöiden kautta näiden sitä itse tiedostamatta.

Kivivuoren kiinnostavan tulkinnan mukaan suomalainen hegeliläinen etujoukko ylitulkitsi Hegelin metafysiikkaa käsityksellään, että ihminen voisi sittenkin tulla tietoiseksi omasta tehtävästään kansallisen historian toteuttajana ja maailmanhengen ilmentäjänä. Kansallinen hegeliläinen etujoukko katsoi edustavansa "kansan tahtoa", jota ei kuitenkaan artikuloinut kansa itse, vaan kansan mielenliikkeitä ymmärtävä humanistinen intelligentsia. Kivivuori huomauttaa, kuinka "[m]odernin politiikan tulo Suomeen tapahtui tämän aatteellisen strategian (kognitiivisen arvoteorian) kautta, ja se jätti pysyvän merkin poliittiseen kulttuuriin. Poliittika on siitä lähtien ollut Suomessa lähempänä 'totuuden' ja 'edistyksen' sfäärejä kuin esimerkiksi anglosaksisen perinteen maissa" (s. 17).

Vuosisadan alkuvuosina levinneet syvyys- ja massapsykologia antoivat käsitteellisiä apuvälineitä kansalaissodassa voittajien puolella olleelle humanistiselle oppisäädylle. Humanistielitti selitti psykotieteellisesti työväestön käyttäytymistä, joka ennustettavasti nähtiin irrationaalisten ja vietinomaisten voimien purkauksena, "determinoituneena pakkotoimintana". Tällaisen tulkinnan antoivat mm. Volter Kilpi ja V.A. Koskenniemi. Kivivuori kuvaa paitsi sodanjälkeistä kansalliskonservatiivista terapiaohjelmaa myös Tulenkantajiksi kutsuttua ryhmittymää. Tulenkantajat juhlivat niitä samoja viettillisiä alkuvuonia (*Ukräfte*) joita konservatiivit kammoksuivat. Osa heistä (esim. Olavi Paavolainen) tutustui psykoanalysiin ja löysi sieltä käyttökelpoista sanastoa, jolla kuvata omia sisäisiä kokemuksia ja kiehtovaa viettimaailmaa.

Kivivuoren kuvauksessa käy hieman yllättäen ilmi, että myös Eino Kaila oli kiinnostunut psykoanalysista ja paljastavasta psykologiasta. Konservatiivista aatetaustaansa ilmentävä Kaila näki vuoden 1934 klassikkoteoksessaan *Persoonallisuus* demokratian epäaitona ihanteena, alempaa vietteliämää hyväkseen käyttävänä massoitumisilmionä. Hän edusti sitä humanistisen eliitin käsitystä, joka tiesi syvähenkisyuden vaatimukset (ss. 53-57). Vuonna 1937 julkaistu keskustelukirja *Pidot Tornissa* osoittaa humanistisen eliitin sympatiat ja antipatiat tilanteessa, jossa teollistumisen ja markkinatalouden vahvistumisen myötä valta ja status olivat vähitellen siirtymässä henkiseltä pääomalta "vulgäärille" taloudelliselle pääomalle. Humanistit saattoivat kuitenkin lohduttautua sillä, että "kylmän tekniikan ja materiaalistien arvojen tuolla puolen oli hengen ja elämän 'syvä' sfääri, johon nimenomaan humanistisella sivistyneistöllä ja hengentieteiden asiantuntijoilla oli etuoikeutettu pääsy" (s. 47). Siinä missä kansaa ajoivat puhtaasti irrationaaliset viettilykkeet, determinoi uuden taloudellisen eliitin toimintaa puolestaan viettienergian kypsyrättömyys ja karkeus. Näin Kivivuori: "Tornin pitojen todellinen päätös ja loistelas credo on 'Pessimistin' [Jussi Teljo] psykopolittinen julistus, jonka mukaan humanistisen eliitin tuleva valta perustuu sen kykyyn paljastaa poliittisten kantojen psyykkiset juuret" (s. 50). Kyseessä oli "utopia humanistisen eliitin herruudesta" (s. 52).

Sodan jälkeen paljastavan psykologian suomalainen perinne heikkeni, palatakseen uudestaan 1980-luvulla yhteiskunnalliseen keskusteluun ja julkisuuteen. 1970-luvun taistolaisuuden pyrkimys korvata arvopluralismi Korkeammalla Totuudella oli jo edustanut sitä paljastavaa psykologiaa, jota sittemmin sovelsivat mm. Dan Steinbock, Martti Siirala ja Velto Virtanen. Viimemainittuun Kivivuori viittaa analysissaan vuosien 1994 ja 1995 vaaleista. Psykopolitiikan edustajat ovat vapaina leijuvia henkiä ja oraakkeleita, "joiden hallussa [on] hyvää elämää suurempi aarre: tosi elämä, jonka arvovalinnat ovat tiedetyn terveyden oireita" (s. 100).

Tehdessään jaon tosiin ja epätoisiin arvoihin psykopolitiikat luovat samalla uusia sosiaalisia normeja aikaisempien tilalle. Niin kuin Kivivuori huomauttaa, "Edistyksen ja sitä edustavan etujoukon idea ei ole kuollut, vaan muuntunut psyykkisen kielen kautta sisäisen todellisuuden edistykseksi ja sisäisen todellisuuden etujoukoksi" (s. 102). Koska jokaisella on psyyke, voi jokainen myös tulla osalliseksi sisäisen todellisuuden edistyksestä, kunhan löytää (psykopolitiikan ohjaamana) oikeat arvot. Sosiaalinen utopia Parenmasta Maailmasta on näin muuttunut psykologiseksi utopiaksi, sisäisen muodonmuutoksen myötä tapahtuvan yhteiskunnallisen ja/tai kulttuurisen uudistumisen opiksi.

Kirjansa loppuvuorissa Kivivuori viittaa Max Weberiin, Anthony Giddensiin ja Charles Tayloriin. Hän myötäilee Taylorin atomistisen yhteiskuntakäsityksen arvostelua ja näkee julkisen elämänpiiriin psykopolitisoitumisen huolestuttavana piirteenä erityisesti siksi, että se palauttaa politiikan yksityiseen elämänpiiriin. Tällaisen kehityksen seurauksena moraalisesti vastuullinen kansalainen on vaarassa muuttua asiantuntijoiden määrittelyjen varassa toimivaksi epäautonomiseksi alamaiseksi. Oma sisäistä edistystään ajava Homo Psychologicus tuntee kansalaisaktiivisuuden sijasta tarvetta itsensä toteuttamiseen niiden arvojen pohjalta, joita asiantuntijat pitävät oikeina ja tosina. Psykokulttuuri siis "kouluttaa ihmisiä pois kansalaisuudesta korostamalla julkisen piiriin merkityksettömyyttä" (s. 145). Tähän kritiikkiin Kivivuori oli lopettanut trilogiansa ensimmäisenkin osan. Niin kuin selvästi käy ilmi, hänen omat arvonsa eivät perustu ainakaan psykokulttuuriseen julkisen piiriin heikentämiseen. Hän lopettaakin kirjansa viittaamalla Perikleen ateenalaisille pitämään puheeseen: "Olemme julkisessa elämässä vapaamielisiä, emmekä urki kansalaisten yksityisiä toimia" (s. 145).

Psykokirkko

Kivivuoren teossarja päättyy analyysiin psykodynaamisen uskontulkinnan leviämisestä. Uskonnon psykologisoituminen tarkoittaa sekä "kirkon työmuotojen, erityisesti sielunhoidon ja diakonian, hakeutumista psykoterapeuttisiin uomiin" että uskonnollisen kielenkäytön muuttamista psykologisoivaksi (s. 9). Kivivuori tarkastelee sitä kirkollisen normisuhteen kehitystä, jossa Suomen evankelis-luterilainen kirkko muuttui tarkkailevasta, rangaistuksia jakelevasta kurikirkosta ns. puhtaan normatiivisen kirkon (vuoden 1869 kirkkolaista toiseen maailmansotaan) kautta nykyiseen ymmärtävään psykokirkkoon. Tämän kehityksen hän sitoo laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, erityisesti yksilöllisyyttä korostavan (koulutetun) keskiluokan voimistumiseen. Niin kuin psykokulttuuri yleisemminkin, psykouskonnollisuus etsi ja sai suurimman kannatuksensa yhteiskunnan väli- ja keskiryhmistä, jotka ovat koulutettuja, mutta vailla taloudellista tai yhteiskunnallista valtaa. Kyseessä on (mitä ilmeisimmin) kaupunkilaisen keskiluokan ja erityisesti (naispuolisten) toimihenkilöiden tukema ilmiö.

Kivivuoren keskeinen teesi on se, että vanhan kurikirkon ulkoista käyttäytymistä säätelevän normatiivisuuden tilalle on tullut uudenlainen normatiivisuus, jossa käyttäytymistä säädeliään terveys- ja aitouspuheen välityksellä. Terapeuttinen jumala ei syyllistä eikä tuomitse, vaan ymmärtää ja tukee. Tämä uusi uskon normatiivisuus perustuu psykodynaamisiin (erityisesti freudilais- ja junglaisperäisiin) käsitteisiin ihmisen mahdollisuudesta saavuttaa autenttinen olemisen tapa. Sisäisyyttä, avoimuutta ja kokonaisuutta korostavan autenttisuuden ihanteen vastakohtana on "epäautenttisuus" eli psyykinen epäaitous, fragmentaarisuus, valheellisuus ja kylmä rationalismi. Psykokirkollisuus ei tuomitse eikä syyllistä, mutta se etsii uudet säännöt ja normit pseudotieteellisten syvyytspsykologisten "terveys"- ja "aitous"käsitteiden retoriikasta. Aito usko nousee persoonallisuuden syvistä tiedostamattomista kerroksista, noista autenttisuuden luonnonmukaisista alkulähteistä. Terapeuttinen "sielunhoito" (*Seelsorge*) merkitsee psykokirkolle aidon uskon löytämistä pinnallisen kulttuurisen tietoisuuden alta.

Kivivuori huomioi kirkon työntekijöiden kiinnostuksen siihen, miten kirkko vaikuttaa jäsentensä henkiseen terveyteen. Niinpä kirkko seuraa omien toimintojensa seurauksia ja pohtii toimintatapojaan. Keskeinen kysymys on: miten pukea kristinuskon ajattomat totuudet moderniin asuun? Uskonnollisen kielenkäytön muuttaminen on yksi tapa ajankohtaistaa uskonto. Kivivuori vertaa vuosien 1938 ja 1992 raamatunkäännöksiä ja antaa yhtenä esimerkkinä kielen muutoksesta seuraavan luseen: "Isät, älkää kiihoittako lapsianne, jotteivät he olisi arkoja" sai vuoden 1992 raamatussa muodon "Isät, älkää aina moittiko lapsianne, etteivät he *masentuis!*" (s. 145).

Kivivuori esittelee herännäisyyden, liberalismiin, 1900-luvun alkupuolella nousseiden uskonnollisten liikkeiden ja heti toisen maailmansodan jälkeen Suomessa perustetun uskonnollisen perheneuvonnan vaikutusta nykyiseen psykouskonnollisuuteen. Erityisesti perheneuvonnan myötä alettiin etsiä keinoja ihmisen eheyttämiseen käsittelemällä tiedostamattomia psyykkisiä prosesseja. Toisaalta myös terapeutit, teologit ja autenttisuusgurut omaksuivat psykouskonnollisia käsitteitä. Analyysissään terapeutti Tommy Hellstenin bestselleristä *Virtahepo olohuoneessa* (1991) Kivivuori tuo esille keskeiset aitouskriteerit perustuvat hengellisen psykokulttuurin piirteet. Hän viittaa myös vuonna 1996 julkaistuu "terapeuttista kosketusta" käsittelevään kirjaan, jossa kuvataan "itseään toteuttavaa ihmistä". Tällainen henkilö on "psyykkisesti terve ihminen, jolle on tyypillistä hyväksyminen - itsensä, toisten ihmisten ja luonnon. Hän on spontaani, häneltä puuttuvat suojaavat asenteet ja hän pystyy nauttimaan aidosti yksinkertaisistakin asioista (...) hänellä on

syvällisempiä ihmissuhteita kuin muilla (...) hän vastustaa sosiaaliturmistusta kulttuuriin (...) hän on hyvin luova ihminen". Kivivuori kommentoi: "Tässä lainauksessa on onnistuttu kokoamaan lähes kaikki psykokulttuurin tunneilmaukset muutamalle riville: kuvatus kaltainen henkilö on ollut täysin kyvytön vastustamaan sosiaaliturmistusta psykokulttuuriin" (s. 102).

Kivivuori esittää kiinnostavan väitteen psykodynaamisen uskontulkinnan noususta: se "johtui osin myös siitä, ettei kirkko enää pystynyt tuottamaan sitä ahdistusta, jota se tarjoutui lievittämään" (s. 143). Vaikka Kivivuori on kiihkoton havainnoija, ei lukijalle jää epäselväksi hänen oma kantansa kirkon toimintaan! Kirjan lopussa hän kuvaa "papiston säätykohtaloa" eli kirkon uskontomonopolin murtumista sekä papiston yhteiskunnallisen aseman ja ammatillisen arvostuksen suhteellista heikentymistä sodan jälkeen. Samalla kun maallisten psykoammattien arvostus on kasvanut, on papisto jäänyt altavastaaajaksi ammattien välisessä kilpailussa.

Kuten trilogian muidenkin osien loppuluuvissa, siirtyy Kivivuori *Psykokirkossakin* lopuksi tarkastelemaan tutkimansa ilmiön yhteiskunnallisia vaikutuksia. Sisäisyys- ja aitousretoriikkaan perustuvassa psykouskonnollisuudessa on hänen mielestään se vaara, että yksilöllinen itsetoteutus nostetaan pelastuksen ehdoksi. Hän kiinnittää nytkin huomiota julkisen elämänpiiriin katoamiseen psykokulttuurisen uskonnollisuuden horisontista. Hän lopettaa kirjansa sanoihin, jotka luonnehtivat hänen koko trilogiansa punaista lankaa: "Psykokulttuurinen aikamme ei ole sosiaalisten normien jälkeistä aikaa, vaan aikaa, joka mielellään puhuu normeistaan ikään kuin ne olisivat psyykkisen terveyden vaatimuksia" (s. 151).

Psykokulttuuriset tulkintaraamit

Kivivuoren trilogiasta käy ilmi, että ihmistä ja maailmaa kuvataan psykokulttuurisissa sanoilla, jotka perustuvat tiettyihin ennako-oletuksiin. Näistä oletuksista tärkeimpiä ovat oman käsitykseni mukaan seuraavat:

1. Syvyyspsykologinen ihmiskuva

Psykoanalyysi oli 1900-luvun keskeinen maallinen uskomusjärjestelmä marxilaisuuden ohella. Niiden molempien vetovoima perustui toisaalta niiden "tieteellisyteen", toisaalta niiden ideologiseen luonteeseen. Siinä missä marxilainen ideologia väitti näkevänsä ja ymmärtävänsä historian lakeja, uskotteli freudilainen psykoideologia puolestaan näkevänsä ihmisen elämänhistorian psykodynaamiset lait. Psykoanalyttikot olivat niin itsevarmoja siksi, että he vakaasti uskoivat jokaisen ihmisen ympäristöstään ja perinnästään riippumatta käyvän läpi juuri ne psyykkiset kehitysvaiheet, jotka freudilainen psykoanalyysi on "löytänyt". Psykoanalyttinen terapia tarjosi ihmisille mahdollisuuden etsiä itsestään nuo freudilaiset kehitysvaiheet ja laajasti levinneiden psykopatologioiden alkujuuret. Kunnon ideologian tavoin freudilaisuus tarjosi myös toiminnan mallin, joka vapauttaisi yksilön neurooseistaan: puheterapia. Vaikka Freud itse oli rationalisti ja anti-utopisti, hänen teoriansa tarjosivat rakennuspuita niille, jotka halusivat löytää alitajunnastaan hyvän luonnon ja kulttuurin patologisten kerrosten alle hautautuneen autenttisuuden.

Psykoanalyysi on tänään niin teoriana kuin terapianakin kriisissä. Savijaloilla seisova jättäjähuojuu ja heiluu ja ikään kuin odottaa lopullista iskuja. Psykiatriassa psykoanalyysi on jo lähinnä kappale lääketieteen historiaa, eikä akateemisissa psykologiassakaan ole juuri kiinnostusta psykoanalyttisiin spekulatioihin. Useat viimeaikaiset puolueettomat tutkimukset ovat kiistattomasti osoittaneet, että psykoanalyysi (usimmat versiot mukaanlukien) on pseudotiede ja uskomusjärjestelmä, jonka paikka on museossa eikä akatemiassa (Crews 1998 sisältää listan psykoanalyysikriittisestä kirjallisuudesta). Kivivuori ei trilogiansa viittaa suoraan psykoanalyysiin epätieteellisyteen kuin muutamassa kohdin, mutta äskettäisessä artikkelissaan hän kohdistaa kritiikkinsä eksplisiittisesti psykoanalyysiin (Kivivuori 1999b). Kyseisessä artikkelissaan hän kuvaa myös psykoanalyysin ja psykokulttuurin kielteistä vaikutusta sosiologiaan sekä sosiologien kritiikitöntä suhtautumista psykoanalyysiin. Hän on ihmetellyt sitä, että sosiologit ovat valppaan kriittisiä, jos joku haluaa selittää yhteiskunnallisia ilmiöitä esimerkiksi taloustieteen tai biologian näkökulmasta, mutta 1800-luvun ajattelua edustavaan psykoanalyysiin suhtaudutaan joko avoimesti ihailen tai ainakin silkkihansikkain.

Vaikka Kivivuori on siis puuttunut oman tieteenalansa piirissä esiintyvään perusteettomaan psykoanalyysin ihailuun, hän ei ole kuitenkaan puhunut psykokulttuurin vaikutuksesta psykiatriaan. Tiedetoimittaja Edward Dolnickin teos *Madness on the Couch* (1998) on tästä(kin) syystä

suositeltavaa luettavaa niille, joita kiinnostavat psykoanalyttiset harharetket mielisairauksien alueelle. Siinä missä *Urvater* Freud myönsi, ettei psykoanalyysistä ole apua skitsofreniaan, olivat hänen amerikkalaiset seuraajansa (ja Yhdysvaltoihin muuttaneet eurooppalaiset psykoanalyttikot) paljon optimistisempia ja uhkarohkeampia. Koska he uskoivat skitsofrenian ja autismin johtuvan ympäristötekijöistä, he löysivät sairauden syyt vanhempien ja erityisesti äitien tavassa kasvattaa lapsiaan. Psykiatrien slogan "jääkaappiäiti" kertoo, mihin lääkäreiden syyttävä sormi osoitti: ei orgaaniseen, geneettiseen tekijään (eli biologiaan) vaan potilaan läheisiin. Autistinen lapsi tai skitsofreninen nuori aikuinen olivat emotionaalisesti kylmien ja siten "huonojen" vanhempien kasvatuksen tulos. Vielä 1970- ja jopa 1980-luvuilla, jolloin skitsofrenia, autismi ja obsessiivis-kompulsiiviset häiriöt oli vakuuttavasti osoitettu perinnöllisiksi sairauksiksi, jatkoivat jotkut psykoanalyttisesti orientoituneet psykiatrit vanhempien syytelyä ja "puheterapiaa", josta - niin kuin jo eräs paljon huomiota saanut 1960-luvun tutkimus oli osoittanut - ei ollut yksinään yhtään mitään hyötyä (Dolnick 1998, s. 161). Vasta oireita radikaalisti helpottaneet psykyenlääkkeet antoivat potilaille yleensä mahdollisuuden puhua itsestään. (Koska myös Suomessa sovellettiin psykoanalyysia psykiatriassa, olisi Dolnickin kirjan suomennos perusteltua).

Psykokulttuuri vaikutti siis myös akateemiseen tutkimukseen - ja vaikuttaa yhä. Esimerkiksi Ranskassa, jossa ei ilmeisesti seurata angloamerikkalaista psykoanalyysin kritiikkiä, on psykoanalyysi edelleen vahvassa asemassa intellektuellien keskuudessa. Suomessakin psykoanalyttisiin ideoihin törmää tuosta, erityisesti yhteiskuntatieteissä ja humanistisilla aloilla, joiden edustajat eivät ilmeisesti aina vaivaudu ottamaan selvää siitä, mikä on heidän tukemiensa psykoanalyttisten väitteiden totuusarvo (ks. esim. Ala 2000). Akateemista psykokulttuuria kannattaisi ehkä tutkia tarkemmin, vaikka Kiviuoren *Psykopolitiikasta* saa jo jonkinlaisen käsityksen siitä, miten psykoanalyysia hyödynnetään Suomen yliopistoissa.

2. Holismi ja rationalismin kritiikki

Psykokulttuurinen aitousretoriikka nojaa pitkälti antropologiseen eli holistiseen sairauskäsitykseen, johon Kivivuori trilogiassaan viittaa (ks. esim. *Psykokirkko* s. 90, 98). Tämän käsityksen mukaan henkisten häiriöiden taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät. Yksilöllinen psykopatologia heijastaa siis koko yhteiskunnan patologisuuutta. Niinpä terapeutin sohvalla on neuroottisen yksilön lisäksi myös sairas yhteiskunta. Holistisesti orientoituneet psykoammattien harjoittajat korostavat psykosomaattista truismia psykkisen ja somaattisen, hengen ja ruumiin, yksilön ja yhteiskunnan välisestä "kaksoissidoksesta". Etsiessään syytä ihmisen "kokonaisvaltaisuuden" fragmentoitumiseen he usein löytävät teknologian kehityksen, "välineellisen järjen" ja rationalismin. Järkevyys voi siis olla sairautta, sillä rationaalisuutta arvostava ja järkeään käyttävä yksilö on holistisen käsityksen mukaan "yksipuolinen" ja vajavainen ellei suorastaan sairas. Toimiessaan järkensä nojalla ihminen tiedostamattaan tukahduttaa muita persoonallisuuden puolia itsestään, ikään kuin järjevyys kuolettai inhimilliset tunteet ja moraalit.

Dynaamisen psykologian holistiset näkemykset korostavat oikean teorian ja terapian kykyä muuttaa syvällisesti ihmisen asennetta siten että ihminen tulee Kokonaiseksi ja Autenttiseksi. Autenttinen ihminen ei luota vajavaiseen järkeensä vaan luontonsa (Alitajunta, sisäinen itseys, Aito Minä, jne.) viisauteen ja aitouteen. Psykologisille utopisteille (kuten Jung, Reich ja Marcuse) koko kulttuuri voi jälleenlöytää Kokonaisuuden (*Ganzheit*), Vapauden ja Luonnon kunhan vain tarpeeksi moni uuttaluova yksilö on toiminnallaan ja esimerkillään vakuuttanut koko kulttuurisen etujoukon psykkisen muodonmuutoksen tarpeellisuudesta. Holistinen kulttuurikritiikki on usein medikalisoivaa ja diagnosoivaa, terveyden ja sairauden käsitteillä operoivaa retoriikkaa. Joillekin tutkijoille ja psykiatreille hulluus on merkinnyt "autenttisempaa" olemisen tapaa kuin psykkinen terveys. Romantiikan perinnettä jatkaen saattoi vaikkapa psykiatri R.D. Laing - yksi 1960-luvun psykokulttuurin supertähdistä - nähdä ns. hulluuden läpimurtona "aidompaan totuuteen".

"Normaalius" oli sen sijaan jotain epäilyttävää tai ainakin äärimmäisen latteaa ja "keskiluokkaista". Niin kuin Kivivuori toteaa, holismin vaikutti 1900-luvun alkupuolen antipositivistinen aateperintö, joka näkyi aikoinaan mm. saksalaisessa kansallisromanttisessa *völkisch*-ideologiassa ja nykyään mm. New Age -henkisytydessä ja vaihtoehdotlääketieteessä. Holismin psykodynaamiset kannattajat olivat toisaalta Kiviuoren mainitsemien paljastavan psykologian edustajia, toisaalta visionäärejä, joilla oli selvä käsitys paremmasta, autenttisemmasta elämästä. Heillä oli tiedossaan ja hallussaan oikeat arvot, jotka he tieteellistivät psykodynaamisen sanaston avulla.

3. Symbolismi

Psykokulttuurin puhe viittaa toiseen, kätkeytyyn todellisuuteen, joka on empiirisen tutkimuksen ja rationaalisen analyysin ulottumattomissa. Tätä Toista Todellisuutta voi siksi kuvata vain symbolisesti eli epäsuoran, vertauskuvallisen ja tulkintaa vaativan kielen avulla. Koska symboleja ei edes ole ilman tulkintaa, on psykokulttuurin puhe täynnä tulkintoja, aivan kuten matemaattinen kieli on täynnä yhtälöitä ja kaavoja. Miten kuvata autenttisuutta muuten kuin symbolisesti? Ei mitenkään, mutta mitkä ovat ne kriteerit, joilla jokin tulkinta osoitetaan "paremmaksi" kuin joku toinen? Sairauden diagnosointi ja hoito tarjoavat hyvin tärkeän "tieteellisen" kriteerin. Jos kerran sairauden oireet ovat symboleita, silloin parhaan tulkinnan esittää se, joka pystyy sekä tulkitsemaan sairauden symbolismin että tarjoamaan parhaan hoidon. Niinpä psykoanalytikot ja psykoanalyttisesti orientoituneet psykiatrit ja terapeutit kykenivät ihmeenomaisesti löytämään psykopatologioiden "todelliset" syyt "symbolisten" oireiden takaa. Löydettyään ongelman heillä oli ratkaisukin valmiina: puheterapia, jossa perehdytään potilaan elämänhistoriaan ja erityisesti lapsuuden ajan traumaattisiin kokemuksiin.

Symbolismi oli myös väline, jolla terapeutinen ammattiryhmä oikeutti oman asemansa. Liiottelemalla psyykkisten sairauksien yleisyyttä ja psykodynaamisen tulkinnan pätevyyttä noudettiin tilaan jossa "[s]attumia ei ollut; jopa tapaturmat olivat alitajunnan puhetta" (*Psykokirkko* s. 99). Jos kaikki sairaudet (esim. autismi) heijastavat psykodynaamisia neurooseja, ongelmien avain oli oireiden symbolisessa tulkinnassa eikä esimerkiksi oireita helpottavissa lääkkeissä. Siteeraan taas Kivivuorta: "Symbolismi mahdollistaa sen, että psykokulttuurin läpäisenä puheysteisö pystyy synnyttämään loputtoman määrän lauseita minkään todellisuuden rajoittamatta" (*Psykokulttuuri*, s. 33).

Todellisuuden yksikköjä (entiteettejä) on psykokulttuurisessa symbolismissa yhtä paljon kuin on sanoja ilmaisemaan näitä yksikköjä. Hermeneuttista onnenpyörää pyörittämällä saadaan aina jokin tulkinta aikaiseksi. Jos tulkinta ei saavutakaan vastakaikua eikä selviydy kilpailevien tulkintojen pudotuspelissä, ei tulkinnan perusteita tarvitse miettiä. Riittää kun sysää onnenpyörän uudestaan liikkeelle ja katsoo mihin tällä kertaa päädytään. "Huonoja" (= riittämättömästi perusteltuja, totuusarvoltaan kyseenalaisia) symbolisia tulkintoja ei ole, koska jos tulkinta ei selitäkään mitään, niin ainakin se "avaa" uuden symbolisten merkitysten maailman. Samalla se ehkä tarjoaa uusia suljetun järjestelmän termejä, jotka viittaavat järjestelmään itseensä eikä sellaiseen banaaliin ja kyseenalaiseen sfääriin kuin todellisuus.

Psykokulttuurisen puheen tuottajilla onkin taipumus symbolisesti hävittää ilmeinen, jokamiehellekin avoin "pintatodellisuus" ja luoda Toinen Todellisuus. Tämä Toinen Todellisuus on lähempänä totuutta tai jopa edustaa Totuutta itseään platonisen kahden maailman teorian mukaisesti. Toinen Todellisuus on tosin kätkeyty historiallisten kontingenssien ja kulttuuristen patologioiden taakse, mutta psykokulttuurin sanasto tarjoaa mahdollisuuden päästä yhteyteen tämän korkeamman (tai syvemmän) Todellisuuden kanssa. Tähän ajatukseen viittaa Kivivuori kuvauksellaan psykopoliittikan eri versioista: ne "jakavat muodon, joka palvelee pyrkimyksiä löytää poliittisten eturistiriitien takaa ja yläpuolella sfääri, jonka tiedetty totuus korvaisi poliittiset ja maailmankatsomukselliset näkemyserot" (*Psykokirkko*, s. 136). Kyseessä on psykokulttuurin versio antiikin gnostilaisten lahkojen "gnosiksesta", tiedosta. Gnosis eroaa latteasta tieteellisestä tiedosta siten, että gnostilainen tieto ei paljastu rationaalisella tutkimuksella vaan lähinnä intuition ja symbolitulkinnan avulla.

Psykokulttuurin totuus korvaa tieteellisen totuuden korkeamman asteen totuudella, sellaisella jonka löytäminen osoittaa syvempää ja etuoikeutettumpaa näkemystä kuin se mihin "vulgääriempiristit" tai muut "skientistit" pystyvät. Kourallisella sanoja psykokulttuurin aitousretoriikka kykenee selittämään (Toisen) todellisuuden rakenteen ja samalla nihiloimaan kilpailevat todellisuusselitykset oman järjestelmänsä termeillä. Toisen Todellisuuden löytäjät ovat psykokulttuurin etujoukko. Heillä on hallussaan symbolismi, jonka avulla myös meillä vihkiytymättömillä on pääsy gnosikseen.

Lopuksi

Sen enempää Kivivuori kuin tämän esseen kirjoittajakakaan eivät väitä, että psykokulttuuri on sinänsä huono asia. Omista tunteistaan, mielentiloistaan ja ihmissuhteistaan puhuminen on kannatettavaa ja varmasti myös "terapeuttista". Ei ole mitään syytä palata siihen autoritäärisen pappis- ja upseerimentaliteettiin, jossa kuri ja auktoriteettien kunnioitus olivat kaikki kaikessa ja jossa kontrolloitiin

ulkoisen käyttäytymisen muotoja muttei pitattu subjektiivisesta kokemusmaailmasta. Psykokulttuuri on onneksi vaikuttanut inhimillistävästi suomalaisen(kin) yhteiskuntaan. Vastoin Matti Wuoren muutaman vuoden takaista väitettä, voi Suomea tuskin pitää suurena Pohjan Prikaatina, ainakaan enää.

Psykokulttuuriin liittyy kuitenkin arveluttavia piirteitä, joista ehkä kaikkein arveluttavin on julkisen elämänpäiirin merkityksen katoaminen. Aristotelisesta aktiivisesta poliittisesta kansalaisihanteesta luopuminen voi johtaa omaan itsetoteutukseensa keskittyvien sooloilijoiden yhteiskuntaan, jossa väliä on vain Minun sisäisellä kasvulla, Minun psyykkisellä hyvinvoinnilla, Minun oikeudella olla Yksilö. Tällainen kehitys voi johtaa asiantuntijavaltaan, poliittiseen apatiaan ja yhteisvastuun katoamiseen. Omien ja ryhmiä etujen ajaminen on toki perinteisenkin politiikan ominaisuus, mutta psykokulttuurinen poliittisuus siirtää huomion yhteiskunnallisista hyveistä ja arvoista päänsisäiseen eli yksityiseen aitouden hyveeseen. Samalla psykokulttuuri ujuttaa omaa normistoaan julkiseen puheeseen ja sekoittaa yksityiseen elämänpäiiriin kuuluvan sanaston poliittiseen (ja tieteelliseen) kielenkäyttöön. Tarvitsenmeko todellakin intimiin elämämme näennäistieteellistä läpivakaisua ja läpipuhumista? Ehkä on parempi säilyttää edes osa yksityisestä elämänpäiiristä ikään kuin "mentaalihygienisen" katseen näkymättömissä ja ajaa hyvän elämän politiikkaa julkisessa elämänpäiirissä.

KIRJALLISUUTTA

Ala, Juha (2000): Historiallisten prosessien dynamiikka ja psykohistoria. *Historiallinen Aikakauskirja*, 98, 2, 142-51.

Crews, Frederick C. (ed.) (1998): *Unauthorized Freud. Doubters confront a legend*. New York, Viking.

Dolnick, Edward (1998): *Madness on the couch. Blaming the victim in the heyday of psychoanalysis*. New York, Simon & Schuster.

Kivi vuori, Janne (1992): *Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin*. Helsinki, Hanki ja Jää (PK).

Kivi vuori, Janne (1996): *Psykopolitiikka. Paljastava psykologia suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun perinteestä*. Helsinki, Hanki ja Jää (PP).

Kivi vuori, Janne (1999a): *Psykokirkko. Psykokulttuuri, uskonto ja moderni yhteiskunta*. Helsinki, Gaudeamus (PO).

Kivi vuori, Janne (1999b): Kaksi psykoanalyysin kriittikköä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 64, 3, 249-56.

Kirjoittaja on aatehistorioitsija, joka toimii tällä hetkellä vierailijana Massachusetts Institute of Technologyssa.